
DE WULPENSLAAPPLAATS AAN DE IJSSELMONDING

Gerrit Gerritsen

Nelly van Brederode

INLEIDING

Na vier tellingen in de periode juni - augustus 1979 werden aan de IJsselmonding van september 1979 tot en met september 1980 vrijwel wekelijks waarnemingen verricht aan de slaaptrek van wulpen.

Hoe lang er aan de IJsselmonding al wulpen slapen is niet precies bekend, maar er zijn aanwijzingen dat dit in 1949 al het geval was (SBB). In oktober 1967 sliepen hier in ieder geval wulpen (dagboek J. Lok). Oude telgegevens zijn beperkt tot twee data, namelijk: 19.9.1971 - 340 ex. (dagboek J. Nap) en 7.12.1972 - min. 300 ex. (dagboek J.Lok). Ook van andere Nederlandse binnenlandse slaapplaatsen zijn pas sinds kort systematische telgegevens bekend geworden. Figuur 1 en tabel 1 geven een overzicht van de tot nu toe bekende slaapplaatsen. Uitgesloten hierbij zijn het Wadden- en Deltagebied. De wulpen van de slaapplaats bij Workum fourageren mogelijk voor een deel op het wad. Uit de provincies Noord-Brabant en Limburg werd geen antwoord op onze enquête ontvangen.

BESCHRIJVING VAN DE SLAAPPLAATS

Ten westen van Kampen ligt bij de IJsselmonding de Kattenwaard (figuur 2). De Kattenwaard, die door een dijk gescheiden is van de oostelijke oeverzone van het Ketelmeer, is een graslandpolder. De maximaal 500 meter brede oeverzone van het Ketelmeer bestaat, aansluitend aan de dijk, uit een hoog opschietende vegetatie van voornamelijk riet en lisdodde met plaatselijk hoge wilgenbosjes. De oevervegetatie vormt een afwisselend patroon met onbegroeide

slikvelden. Waar de oevervegetatie ophoudt, strekken zich naar het westen toe slikken uit, die afhankelijk van de waterstand in grootte variëren. In extreem laag water worden de slikken in het zuiden begrensd door het Kattendiep en in het westen door het diepere deel van het Ketelmeer. De grens tussen het diepe en ondiepe deel van het Ketelmeer ligt circa 3 km. ten westen van de dijk.

METHODE

Beide auteurs verrichtten bij toerbeurt de slaaptrektelling. Afhankelijk van de waterstand werd gepost op de dijk of aan de rand van de oevervegetatie. Teland vanaf de dijk konden de graslanden van de Kattenwaard, het Keteleiland en de voornaamste aanvliegroutes naar het slik goed overzien worden. Postend aan de rand van de oevervegetatie konden alleen de slikken overzien worden. Het beperkte uitzicht van de twee telposten leverde trouwens doorgaans geen problemen op, omdat de wulpen meestal slechts op één lokatie overnachtten. Op enkele teldagen sliepen de wulpen echter zowel in het grasland als op de slikken en op die dagen zijn de getelde aantallen minima. Afhankelijk van het seizoen waren we één tot twee en half uur voor zonsondergang op de telpost aanwezig. De grootte van de arriverende groepen werden met hun aanvliegrichting per vijf minuten genoteerd.

AANTALSVERLOOP

Met uitzondering van de periode mei -

Tabel 1:

Overzicht van de waargenomen maxima op binnenlandse wulpenslaapplaatsen. Alleen die slaapplaatsen zijn opgenomen waar minimaal 25 ex. zijn waargenomen. Als een slaapplaats slechts incidenteel wordt gebruikt is het maximum tussen haakjes geplaatst.

Groningen:	Paterswoldsemeer	(95)	Overijssel:	IJsselmonding	864
	Ruischerbrug	(40)		De Krim	350
Friesland:	Workumerwaard	10,000		Windsheim	339
	Stelle Bank	1750		Wijhe	320
	Tjeukemeer	304		Zwarte Meer - Oost	(250)
	Wildlanden	200		Bovenwijde	120
	Wolvega	165		Belterwijde	80
	Duurswoude	150		Engbertdijkvenen	(60)
	Canada	40	Gelderland:	Ooypolder / Bijland e.o.	620
Drenthe:	Dwingelose Heide	1500		Hurwenen	185
	Ermerzand	430	Utrecht:	Eemmondig e.o.	(550)
	Fochteloërveen	240		Wijk bij Duurstede	300
	Hoornse Plas	170		Amerongen	225
	Westerzand	150	Noord-		
	Bunnerveen	142	Holland:	Oostzanerveld	2000
	Diependal	140		Gaasperplas	(1300)*
	Leekstermeer	(75)		Wormer- en Jisperveld	500
	Esmeer	70		De Hulk	500
	Matsloot	(60)		Westzijderveld	100
	Brunstinger Plassen	(60)	Zuid-		
	Zuid Hijkerzand	(50)	Holland:	Vlietlanden	2000
	Balloërveld	25		Nieuwkoopse Plassen	200
	Scharreveld	25			
	Molenveld	25			
	Nolderveld	25			

*) vervallen als slaapplaats door inrichting van het gebied

half juni heeft de slaapplaats het gehele jaar door een belangrijke functie. Ook op andere binnenlandse slaapplaatsen zijn in deze periode geen wulpen, overzomeraars zouden alleen gebruik maken van waddegebieden (Glutz von Blotzheim et al., 1977).

Na het broedseizoen nemen de aantallen geleidelijk toe (figuur 3). Zowel in 1979 als in 1980 werd in de eerste septemberdekade de herfstpiek bereikt, die in deze jaren respectievelijk 665 en 809 was.

In de tweede helft van september neemt het aantal duidelijk af. De oktober- en novembergemiddelden waren in 1979 respectievelijk 356 en 456. Het decembergemiddelde steeg tot bijna 600 ex., vooral door sterke toename juist voor een vorstperiode. Toen werd dan ook het grootste aantal van de gehele telperiode vastgesteld, namelijk 864 ex. op 19.12.1979.

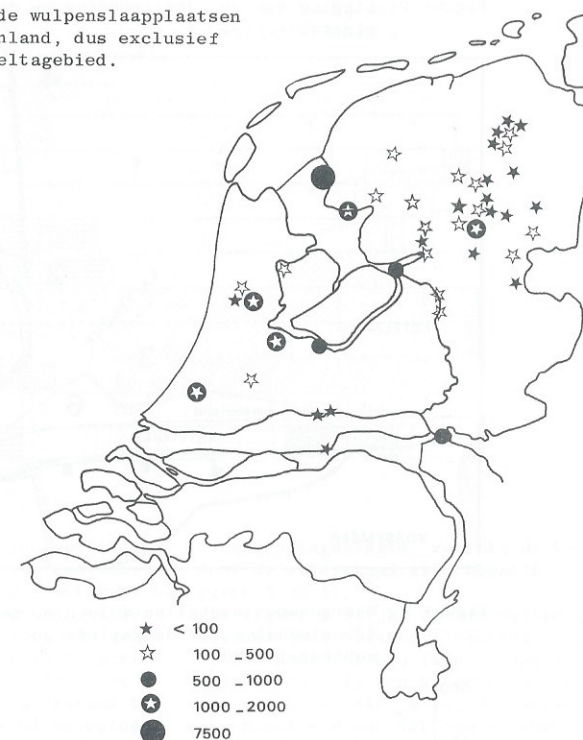
Als gevolg van een vorstperiode, die van 9.1.1980 tot 21.1.1980 duurde, vond sterke wegtrek plaats, waardoor op 23.1.1980 nog slechts 12 wulpen de slaapplaats bezochten. In het voorjaar komen minder wulpen op de slaapplaats. Gedurende de voorjaarstrek werd een maximum van 208 ex. op 26.3.1980 vastgesteld.

AANVLIEGRICHTINGEN EN FOURAGEERGEBIEDEN

Uit figuur 4 blijkt dat de wulpen vooral uit de richtingen NO-O en ZO, in mindere mate uit N en Z en voor een gering deel uit ZW, W en NW op de slaapplaats arriveren. Tevens zien we dat de wulpen niet iedere maand in gelijke mate uit de diverse windrichtingen arriveren.

In juli arriveren vrijwel alle wulpen uit NO-O en dit blijft de belangrijkste aanvliegerichting tot en met november.

Figuur 1: Ligging van de wulpenslaapplaatsen in het binnenland, dus exclusief Wadden- en Deltagebied.

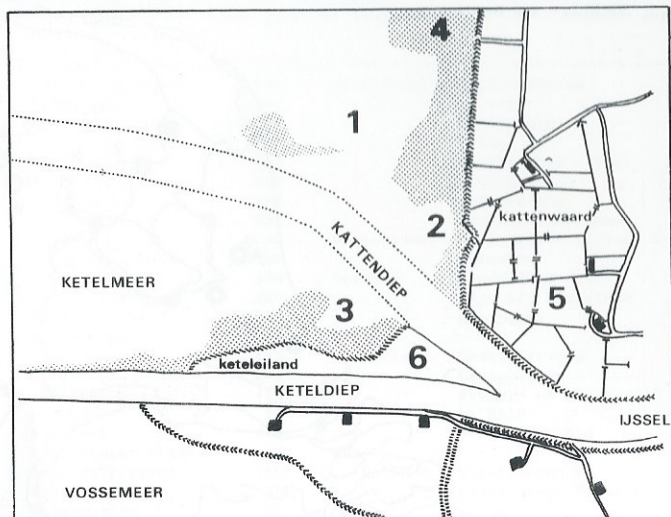

Uit eigen waarnemingen en die van Lok (1978) blijken deze wulpen voor een groot deel in het oostelijk deel van het Kampereiland te fourageren; dit is ca. 5 km. van de slaapplaats. In dit deel van het Kampereiland fourageren van juli t/m november regelmatig meer dan 100 ex. De indruk bestaat dat zich hier, in deze periode, 's avonds ook wulpen uit andere fourageergebieden voorverzamen, m.n. uit de Polder Mastenbroek, waarna ze van hier in grote groepen naar de slaapplaats vliegen. Vanaf oktober nemen de aantallen die uit ZO-richting (via de IJssel) arriveren gestaag toe, tot een maximum van 67% in februari. Waar deze wulpen overdag fourageren is niet duidelijk. Winterwaarnemingen aan de IJssel bij Zwolle toonden wel aan dat wulpen, die bovenstrooms van Zwolle fourageren soms

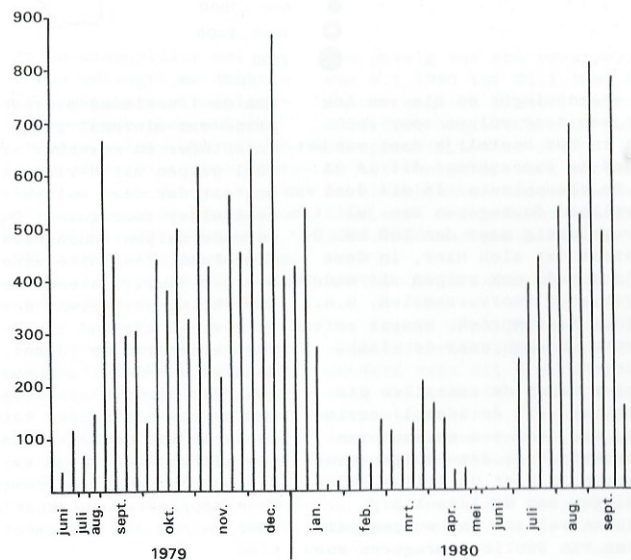
aan de IJsselmond overnachten, een afstand van minimaal 20 km. In oktober en november arriveren vrij veel wulpen uit N-richting; de indruk bestaat dat deze wulpen in de Noord-oostpolder fourageren. De uit ZW arriverende wulpen fourageren in Oostelijk Flevoland. Tenslotte zien we in oktober t/m januari steeds meer wulpen uit Z-richting arriveren; deze fourageren op geringe afstand van de slaapplaats, ten zuiden van de IJssel. Behalve uit de al genoemde fourageergebieden brengen ook wulpen die ten oosten van het Zwarte Water fourageren de nacht aan de IJsselmonding door, een afstand van 15-20 km. Uit bovenstaande waarnemingen blijkt de slaapplaats een functie te hebben voor wulpen uit een groot fourageergebied.

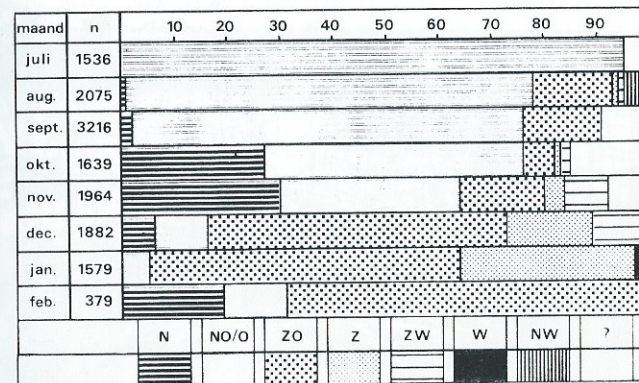
Figuur 2: Ligging van de IJsselmonding en de zes slaapplaatslokaties.

Figuur 3: Waargenomen aantallen wulpen op de slaapplaats IJsselmonding, in de periode juni 1979 t/m september 1980.

Figuur 4: Aanvliegrichtingen van de wulpen op de slaapplaats IJsselmonding in de maanden juli t/m februari.

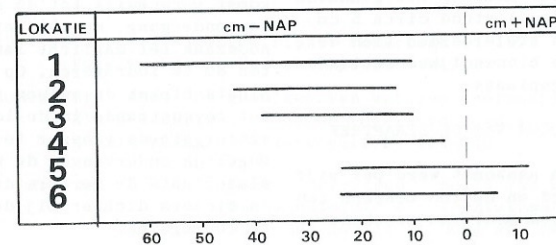

WATERPEIL EN SLAAPPLAATSKEUZE

Het Ketelmeer staat in open verbinding met het IJsselmeer en heeft daardoor ook het IJsselmeerpeil. Dit betekent een gemiddeld peil van -40 cm. NAP in de periode oktober t/m april en een gemiddeld peil van -20 cm. NAP in de periode mei t/m september. Behalve door het IJsselmeerpeil wordt de waterstand bij de slaapplaats door de wind beïnvloed. Harde westelijke winden kunnen vele decimeters verhoging veroorzaken, terwijl bij aanhoudende oostenwinden grote delen van de slikken droogvallen. Door deze sterk wisselende waterstand gebruikten de wulpen zes lokaties als

overnachtingsplaats, waarbij de keuze door de waterstand werd bepaald (figuren 2 en 5). Uit figuur 5 blijkt dat de wulpen op de buitendijkse slikken (lokaties 1, 2 en 3) overnachtten bij (zeer) lage waterstanden tot bij een waterstand van circa -10 cm. NAP. Steeg de waterstand tot boven -10 cm. NAP dan stonden alle buitendijkse slikken onder water en moesten de wulpen uitwijken naar binnendijks gelegen grasland (lokaties 5 en 6) of in april naar gemaaid rietland (lokatie 4). Uit de volgende waarnemingen bleek de

Figuur 5: Relatie tussen het Ketelmeerpeil en het gebruik van de zes lokaties van de wulpen slaapplaats IJsselmonding, in de periode juni 1979 t/m september 1980.

-Buitendijks land bij de Kattewaard (Ketelmeer)-

voorkeur van de wulpen om buitendijks "met natte voeten" te overnachten:

- Wanneer de slikken overdag onder water waren gelopen, deden de wulpen 's avonds toch landingspogingen om de waterdiepte te peilen. Daarbij bleek het soms voor een deel van de arriverende wulpen mogelijk om te landen op een wat hoger gelegen gedeelte van de slikken (lokatie 2), waar de waterdiepte hen nog in staat stelde om te staan. Dit hogere gedeelte werd altijd volledig benut en de later arriverende wulpen moesten, wegens plaatsgebrek op locatie 2, genoegen nemen met een overnachtingsplaats in de binnendijkse weilanden.

- In april 1980 stonden de slikken steeds onder water maar op het gemaaid rietland (lokatie 4) stond circa 5 cm. water. De wulpen prefereerden toen deze locatie boven de binnendijkse weilanden als overnachtingsplaats.

BEGIN, EIND EN DUUR VAN DE SLAAPTREK

Het tijdstip van aankomst werd per vijf minuten genoteerd en nadien bekeken ten opzichte van het moment van zonsonder-

gang. Na het broedseizoen en vervolgens in de loop van de winter, begint de slaaptrek iedere maand een stuk vroeger ten opzichte van zonsondergang, namelijk 60 minuten in mei, juni en juli tot 150 minuten in februari en maart en in april plotseling weer 60 minuten (tabel 2).

Ook de duur van de slaaptrek wordt, gerekend vanaf het broedseizoen, steeds langer: namelijk 95 minuten in mei, juni en juli tot maximaal 145 minuten in februari en maart, terwijl dan meestal reeds uren voor zonsondergang wulpen op de slaappleaats present zijn.

Glutz von Blotzheim et al. (1977) vermeldt dat bij het korten van de dagen in naherfst en winterhalfjaar de aankomst verschuift tot 45 minuten na zonsondergang, mogelijkwijze door de noodzaak het daglicht langer te benutten om te fourageren. Op onze slaappleaats bleken de wulpen in tegenstelling tot bovenstaande in de loop van de winter steeds vroeger te arriveren. Mogelijk ondervangen de wulpen van onze slaappleaats de kortere daglengte door 's winters dichter bij de slaappleaats te fourageren.

Tabel 2: Begin, eind en duur van de wulpenslaaptrek op de slaappleaats IJsselmonding. Begin en eind van de slaaptrek zijn aangegeven in minuten ten opzichte van zonsondergang.

maand	begin slaaptrek	einde slaaptrek	duur van de slaaptrek in minuten
mei, juni, juli	- 60	+ 35	95
aug. sept.	- 70	+ 65	135
okt. nov.	- 60/80	+ 20	80/100
dec.	- 50/80	+ 10	60/90
jan.	- 80/95	+ 10	90/105
febr.	- 150	- 10	140
maart	- 100/150	- 5	95/145
april	- 60	+ 5	65

DANKWOORD

Onze dank gaat uit naar de volgende waarnemers die ons inlichtingen gaven over slaappleaats elders in het binnenland: Johan Bekhuis, Egbert Boekema, Arend van Dijk, Bert Dijkstra, Adri Hottinga, Peter Meininger en Dirk Tanger.

Jan Nap en Jan Lok worden bedankt voor hun dagboekgegevens van de slaappleaats IJsselmonding. Ook bedanken wij de RIJP voor de waterstanden van het Ketelmeer bij Ramspol.

LITERATUUR

- Alleyn, W.F. et al. 1971. Avifauna van Midden-Nederland. Assen
- Bergh, L.M.J. van den, et al. 1979. Vogels van de Grote Rivieren. Antwerpen/Utrecht.
- Bouma, P. & K. Koopman. 1978. Slaaptrekonderzoek aan steltlopers in Friesland 1978. Een voorlopig verslag. Rapport 6 van de F.F.F. Leeuwarden.
- Bouma, P., K.Koopman, R. Schuckard & A. Timmerman Azn. 1978. Een voorjaarsstelling (15 en 16 april 1978) van de kempaan, goudplevier en wulp in Friesland. Rapport 4 van F.F.F. Leeuwarden.
- Dijk, A.J. van, et al. (in voorbereiding) Vogels van Drenthe.
- Glutz von Blotzheim, U.N., K.M. Bauer & E. Bezzel. 1977. Handbuch der Vögel Mitteleuropas, Band 7. Frankfurt am Main.
- Lok, J. 1978. Kampereiland, verslag van 11 jaar vogelonderzoek. Gestencild rapport.
- Piersma, Th. 1978. Slaaptrekellingen bij de Mokkebank in 1977. Intern verslag Vogelwerkgroep Friese IJsselmeerkust.
- Werkgroep Workumerwaard. 1980. De gevolgen van waterpeilverhoging van het Klein-IJsselmeer voor de vogels van ondiepe kustzones en schelpenbanken. Watervogels 5: 127-140.

Adressen: Gerrit Gerritsen Nelly van Brederode
De Genestetstr.4 Vechtstraat 103
8023 BE Zwolle 8021 AW Zwolle